

Muzejní akademie I

Textové podklady k tematickému bloku č. 1 – Regionální historie v období středověku pro 3. ročník

Téma č. 1 Hrad Plzeň a město Plzeň

Textové podklady k animovaným filmům Hrad Plzeň a město Plzeň

Animace 1. Od prvohor do pravěku (video obsahuje pouze faktografii)

Námět: Fauna a flora vrchu Hůrka v prvohorách a osídlení tohoto místa v pravěku

1. Prvohory: Přenesete se o 500 milionů let nazpátek a ocitnete se v prvohorách. Krajina vypadá úplně jinak. Vlastně plavete v moři. Kolem sebe vidíte různé živočichy, na kamenech jsou přisátí ramenonožci, u dna leží ostnokožci podobní mořským hvězdicím a hlavně všude kolem plují trilobiti. Moře už tu dávno není, ale v místě, kterému se říká Černá stráň, se otisky trilobitů a dalších dávných tvorů nacházejí dodnes.
2. Pravěk: Mohyly z Hůrky patří mezi nejvýznamnější nálezy. Rozkládalo se tu rozsáhlé mohylové pohřebiště se 44 mohylami, z nichž naprostá většina byla zbudována ve střední době bronzové (1.600-1.300 př. n. l.). Mohyly byly v r. 1883 prozkoumány jedním z průkopníků české archeologie, tehdejším zahradníkem na blízkém zámku Kozel F. X. Francem. Některé z mohyl byly poměrně chudé, obsahovaly třeba jen žárový pohřeb uložený do popelnice, jiné pak vedle četných keramických nádob rozličných tvarů i bronzové šperky (prsteny, náramky jehlice), bronzové nástroje (sekery, nože) nebo i bronzové zbraně (meče, dýky) a dokonce pásky ze zlaté folie a spirálový svitek ze zlatého drátku. Také v době železné byl vrch Hůrka osídlen keltskými kmeny Bójů. Z tohoto období pak pochází pohřeb významného keltského muže pohřbeného pod mohylou č. 44. Kromě nádob a železných předmětů mu byl do hrobu dán také dvoukolový vůz a bronzové a železné součásti koňského postroje. Dnes jsou tyto objekty naprosto zničeny zemědělskou činností, pouze ve východním cípu pohřebiště je možno spatřit zbytky jedné z mohyl. Z mladší doby laténské, tedy z období Keltů, pochází také modrý skleněný náramek nalezený u polozemnice (zahlobená obdélná chata) u dálničního mostu u Koterova.
3. Když zmizeli Keltové, nastalo období, kdy se pravěk chýlil ke konci. Následovala doba římská a stěhování národů, kdy se po Evropě přemísťovalo velké množství lidí, kteří hledali nový domov. Z tohoto období až do příchodu prvních Slovanů nevíme o osudu vrchu Hůrka nic. Pak ale nastalo období, které známe jako středověk a situace se úplně změnila. Na počátku, v raném středověku, tedy v 6. století, tu byl asi jenom holý kopec, možná pár zahlobených domů, ale o 200 let později už tu určitě sídlili Slované. Jejich sídlo se postupně rozrůstalo, mohutnělo a postupem času se ze sídliště stalo hradiště.

Animace 2. Počátky přemyslovského hradiště Plzeň (video obsahuje pověst i faktografii)

Námět: počátky přemyslovského hradiště na Hůrce

Skutečnost: Vyrostl tu pevný hrad s akropolí a předhradím opevněný dřevohlinitou hradbou a příkopem. Pod hradem na pravém břehu Úslavy bylo opevněné předhradí, na levém břehu neopevněné suburbium. Na hradišti a ve městě stálo celkem osm kostelů, tři na hradišti (kostel sv. Vavřince na akropolí, kostel sv. Kříže na východním předpolí a rotunda sv. Petra na

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

západním předhradí), v opevněném podhradí kostel Narození Panny Marie a na neopevněném „předměstí“ kostely sv. Martina, sv. Václava, sv. Jana Křtitele a o 1 km na západ kostel sv. Blažeje. Dodnes se dochovaly pouze tři, mezi nimi rotunda sv. Petra a Pavla. Po násilném zániku bukoveckého hradiště na přelomu 9. a 10. století se přemyslovské hradiště Stará Plzeň na 300 let stává nejvýznamnějším bodem státní správy na území dnešního Plzeňského kraje.

Animace 3. Kronikáři (video obsahuje pouze faktografii)

Námět: Písemné prameny/kroniky – Kronikář Dětmara z Merseburku a Bruno z Querfurthu a sv. Vojtěch

1. Bitva z roku 976 + kronika Dětmara Merseburského A jak to všechno víme? Důkazy nám přináší různé archeologické nálezy (většina z nich se nachází pod zemí a archeologové se k nim musejí „prokopat“ a také se z nich naučit číst). Z pravěku jiné než archeologické prameny nemáme. Ve středověku jsou na tom vědci již lépe. Mohou čerpat z tzv. písemných pramenů. Co jsou takové písemné prameny? Kdo je psal? A kdo je četl? Pravdou je, že knihy psali zejména mniši a číst umělo jen pár vzdělanců. Knihy k dostání běžně nebyly, jednalo se většinou o kroniky či životopisy světců. V jedné takové staré knize se můžeme dočíst i o našem hradišti. Takto zní zpráva v českém překladu: "Roku 976 Jindřich, kníže bavorský, zbavený cti i statků, prchl do Čech. Císařem uspořádané silné vojenské tažení bylo knížetem Boleslavem očekáváno a nejenže se mu nepodařilo proniknout kupředu, nýbrž celé to velké bavorské vojsko, které přišlo císaři na pomoc a utábořilo se blízko plzeňského hradu, Boleslavovi bojovníci Istí zahubili. Večer se Bavoři koupali, aniž zajistili svou bezpečnost strážemi, když vtom se objevil obrněný nepřítel, pobil je nahé ve stanech a pobíhající po zelenajících se lukách a se vší kořistí se s radostí a bez úhony vrátil. Když císař uslyšel o takovéto porážce svých mužů, neviděl jinou možnost, než se vrátit zpět k svému městu, které se jmenuje Cham."

Dnes už nám takto napsaný příběh může znít cizí. Co se tedy doopravdy stalo? Jednoho dne překročilo bavorské vojsko římského císaře Oty II. hranice českých zemí, aby zasáhlo proti českému knížeti Boleslavu II. Bavoři se utábořili „iuxta Pilisini urbem“ (pod hradem Plzní). Protože bylo horko, svlékli se a koupali v řece. V ten moment je přepadla česká posádka z hradu Plzně a do jednoho je pobila. Bitva sice nepatří mezi ty slavné, které utvářely historii našeho státu, nicméně záznam o ní je cenným historickým vodítkem k datování počátku Staré Plzně. Zpráva se jmenuje „O pobití Bavorů pod hradem Plzní“ v roce 976 a najdete je v Kronice Thietmara z Merseburku.

Dětmara Merseburský se ve svém díle se sice věnoval především dějinám Saska, ale i událostem v Čechách a Polsku. „Naše“ bitva se do oblasti jeho zájmu dostala díky říšskému hraběti Gotfriedovi, který bavorské vojsko vedl a v bitvě padl. Jeho sestrou byla abatyše kláštera ve Vilichu u Bonnu Adéla (Adelhaid) a ta se ve svém životopise vyznává ze žalu nad ztrátou bratra. Navíc byli oba potomci verdunského hraběte Gozelina a patřili ve své době k významným osobám veřejného života.

Dětmara z Merseburku, též Thietmar Merseburský byl merseburským biskupem a patřil k významným historikům své doby. V českém prostředí není tak znám jako kronikář Kosmas Pražský, ovšem v mnoha ohledech podává o své době daleko přesnější obraz než Kosma, jehož kronika (zejména kolem roku 1000) obsahuje velké množství chyb a nepřesností.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Dětmarovi z Merseburku tedy vděčíme za to, že můžeme s jistotou prohlásit, že v 10. století se na plzeňském hradišti nacházelo významné přemyslovské centrum. Otázkou zůstává, kdy a jak přesně došlo k založení města pod hradem.

První zmínky o trhu pocházejí z roku 992 z jiné kroniky, z kroniky Bruna z Querfurtu. Boleslav I. přikázal, aby se trhy konaly vždy v neděli. Chtěl totiž takto šířit křesťanství mezi prostý lid, protože v neděli byla vždy v kostelích mše. Znechucení sv. Vojtěcha nad tím, když na své zpáteční cestě z Říma do Prahy v neděli spatřil, že pod hradištěm Hůrkou se na tržišti koná trh a lid tedy nesvětí den sváteční, svědčí tedy o tom, že ačkoli byl znalý místních zvyklostí, byl na české poměry příliš radikální. Záznam této události pochází z roku 992 z jiné kroniky, z kroniky Bruna z Querfurtu. Sv. Vojtěch se prý velmi zarmoutil a řekl těm, kdo jej provázeli s výčitkou: "He, pěkný váš slib! Váš kající lid ani odpočinkem od práce nesvětí tento den sváteční."

Animace 4. Středověké obchodní stezky (video obsahuje pouze faktografii)

Námět: Řezenská kupecká stezka

Kupecká karavana s kupeckým vozem a zbožím. Úkol je vložit do vozu správné artikly.

ano: kroužková zbroj, dámské boty (kožené, středověké), meč, otrok, víno

ne: puška, brambory, dýmka

Důležitost staroplzeňského sídla umocňovala jeho poloha na křižovatce obchodních cest.

Již od pravěku protínala západní Čechy slavná kupecká stezka (známá jako solná – v 16. století přejmenována na zlatou), protože se sem dovážela sůl z rakouské Solné komory, z Halstattu. Kromě toho byl žádán i jantar z Baltu a také luxusní předměty pro vládnoucí vrstvu.

Kupci to však v nejstarších dobách měli velmi těžké. Celé naše území totiž pokrývaly neprostupné lesy a původně se dalo cestovat pouze podél řek nebo na nich. Dodnes nedokážeme průběh kupecké solné stezky zrekonstruovat, předpokládáme však, že kopírovala tok řeky Mže. Přečázelo se pouze přes brody (a v Plzenci dodnes takový je).

Na kupce také číhalo nebezpečí v podobě lupičů: těmi byly kmeny a rody, přes jejichž území kupci cestovali. Chování kmenů nelze poměřovat křesťanskou morálkou: pro kmen bylo hrdinství získat kořist. Proto byla každá kupecká výprava velmi početná a doprovázela ji velká ozbrojená družina. Nejprve vedla stezka jen z jihu Balkánu na sever a to po Dunaji. Když v 10. století zanikla přičiněním Maďarů Velká Morava, pro kupce bylo velmi nebezpečné procházet územím dnešního Maďarska, a tak se posunula severněji. Poté, co v rámci Francké říše nabylo významu Řezno (Regensburg), vznikla důležitá kupecká stezka, zvaná řezenská. Později se k ní připojila cesta norimberská.

Kupci na své cestě museli platit jednak mýtné (za přechod některých brodů), jednak poplatek tomu kterému knížeti, přes jehož území putovali. Zato byli pak na tom úseku pod jejich ochranou a kníže byl povinen udržovat kupeckou stezku průchodnou. Při hradištích pak vznikala větší či menší kupecká centra, kde se obchodovalo. U nás to bylo povinností úředního knížete tzv. Plzeňské provincie (Provincia Pilsnensis), který až do r. 1253 sídlil právě na hradišti Plzeň. Kupci byli převážně židovského původu.

Starý Plzenec měl v 11. století na vrcholu svého významu dvě tržiště. Nejstarší a největší tržiště bychom našli v podhradí obrovského přemyslovského hradu Plzeň před kostelem Narození Panny Marie. Druhé vzniklo později a leželo u kostela sv. Jana Křtitele. Bylo chráněné jednak patrně dřevěnou palisádovou hradbou, jednak strží s potokem, která procházela prostředkem

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

dnešního náměstí (strž byla zasypana až v 19. století, v souvislosti s rozsáhlými úpravami náměstí).

Na tržištích místní nabízeli hlavně potraviny (přebytků však v té době mnoho nebylo), dobytek, kožešiny, kůže a kožené výrobky i kovářské práce. Také se po určitou dobu na našem území obchodovalo s otroky (většinou válečnými zajatci), kteří sloužili jako levná pracovní síla. Například Boleslav I. měl nemalý zdroj příjmů – a tyto příjmy mu pomohly upevnit český stát – právě z tohoto obchodu. Kromě soli byly nejžádanějším zbožím zbraně (hlavně meče a štíty), luxusní zboží, jantar, kožešiny, koně a koření.

Otázka: Vyber z předmětů ty, které se podle tebe mohly objevit na středověkém tržišti.

Animace 5. Význam hradu pro české knížectví (video obsahuje pověst i faktografii)

Námět: Význam plzeňského přemyslovského hradiště pro západní provincii

1. Víme tedy s určitostí, že k roku 976 existoval hrad Stará Plzeň a v roce 992 už se konaly trhy na Malé Straně. Kdy ale bylo založeno nové výrobní a tržní středisko se třemi kostely (sv. Jana Křtitele, sv. Václava a sv. Martina) není možné určit (Frýda, Hus 1989). Ať už však k založení města došlo kdykoliv, jisté zůstává, že se jednalo o významné přemyslovské hradiště. O významu sídla svědčí i fakt, že zde sídlil plzeňský arcijáhen podřízený pražskému biskupství. V letech 1213 až 1216 byl hrad sídlem Děpolda III. z vedlejší větve Přemyslovců. V letech 1224 až 1228 je králevic Václav (pozdější král Václav I.) titulován jako vévoda Plzeňský. Víme rovněž, že tu v roce 1109 trávil Vánoce český kníže Vladislav I. Avšak jedním z nejdůležitějších důkazů významu hradiště jsou nálezy mincí, které svědčí o tom, že údělná knížata ve Staré Plzni měla právo razit mince. Mezi archeologické nálezy z hradiště patří denáry knížete Jaromíra PZIZEN CIVO (ražené cca 1008–1012) a pak fenikové denáry plzeňského vévody Václava (syn Přemysla Otakara I.) ražené někdy kolem 1225–1230. Kníže Jaromír je razil v době, kdy byl s přestávkami údělným knížetem plzeňským, vlastní denáry s opisem. Našly se během archeologických výzkumů u kostela sv. Jana Křtitele. Další ražba fenikových denárů s opisem PREMISL REX je z let 1225-1230. Dosud bylo zjištěno celkem 24 nálezů, obsahujících celkem 113 mincí, což spolehlivě dokazuje význam Plzně jako někdejšího centra celé oblasti.

Animace 6. Konec slavného období (video obsahuje pouze faktografii)

Námět: Zánik hradske soustavy

Přemysl Otakar II. daruje práva do Chotěšovského kláštera, Václav II. zakládá město
V druhé polovině 13. století bylo hradiště na svém vrcholu a zdálo se, že jej nemůže nic ohrozit. Do českých zemí však dorazil nový prvek – královská města. Za počátek úpadku hradiště lze považovat datum 26. června 1266, kdy Přemysl Otakar II. daruje patronátní právo nad všemi staroplzeňskými kostely klášteru chotěšovských premonstrátů. Zřejmě se sám chystal i zde založit královské město tak, jak to učinil již mnohokrát před tím. Takové město, které by odpovídalo středověkým stavebním záměrům, se však do Staré Plzně nevešlo. Pro příklad jmenujme aspoň některá z nich: Klatovy, Písek, Děčín, České Budějovice, Kutná Hora, Kolín, Trutnov a mnoho dalších. Přemysl Otakar II. byl bezesporu jedním z největších stavebníků středověku. Nad Přemyslem se však začaly pomalu stahovat mraky, dostal se do sporu s císařem Rudolfem Habsburským a celá situace vyvrcholila v roce 1278 katastrofou v podobě

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

bitvy na Moravském poli. Během tří hodin se utkalo přes padesát tisíc vojáků a Přemysl Otakar II. padl v boji.

Konec 13. století znamenal pro celé české království dobu velkých hospodářských a politických změn, v rámci kterých došlo i ke snížení významu Staré Plzně jako správního střediska (Turek 1976, 12). Kromě těchto zpráv se však až do novověku o plzeneckém hradišti neví téměř nic.

Animace 7. Vznik nové Plzně (video obsahuje pověst i faktografii)

Faktem je, že zakladatelské úmysly na Staré Plzni musel dokončit syn Přemysla Otakara II. Václav II. Přenesl město na soutok řek Mže a Radbuzy a pojmenoval jej Nový Plzeň. Do nového města odešlo mnoho obyvatel, zejména řemeslníků. Pro Starý Plzeň to znamenalo definitivní zpečetění osudu. Založením Plzně byl pověřen lokátor Jindřich. První písemné potvrzení o existenci města pochází z roku 1295.

Animace 8. Historie hradiště od 13. století do současnosti (video obsahuje pověst i faktografii)

Námět: Hradiště v 13. století, v novověku a v současnosti

1. V roce 1421, po vyplenění městečka husity, začalo pravděpodobně chátrání celého hradiště. Koncem 15. století nebo počátkem 16. století se zřítla část kruhové lodi v rotundě i její strop. Obrat k lepšímu nastal po roce 1561, kdy se Starý Plzenec a s ním i rotunda dostala do majetku Kokořovců z Kokořova. Ti sice sídlili v nedalekých Štáhlavech, o Plzenec se však vzorně starali. Za farní kostel i pohřební místo si zvolili kostel Narození Panny Marie na Malé Straně ve Starém Plzenci a prvním farářem se stal v roce 1547 syn Jiřího Kokořovce stejnojmenný Jiřík Kokořovec. Především však do původního stavu obnovili rotundu. Na dostavbu použili materiál z chátrajících budov na hradišti. Zřícený vstupní portál byl nahrazen renesančním bosovaným portálem, podlaha byla nově vydlážděna červenými pálenými dlaždicemi. Zasvěcení rotundy se rozšířilo na sv. Petra a Pavla.
Také Starého Plzence se dotkla 30. letá válka, ale na ničení hradiště se neodrazila víc než na jiných místech českého království.
Roku 1785 byla podle císařského nařízení zařazena mezi církevní stavby určené ke zboření, ale po vydražení stavby v roce 1788 byla demolice zrušena a po čtyřicet let (až do 30. let 19. století) sloužila rotunda jako skladiště střelného prachu pro rozvíjející se doly.

Otázka: Z písmenek se postupně složí název věci, která byla v určité době uložena v rotundě. Zkus jako první uhodnout, o co šlo.

2. Situace v současnosti: z kostela sv. Vavřince a kostela sv. Kříže dnes zbyly pouze základy, hrad a obytné stavby zmizely beze stop
3. Archeologické výzkumy a rotunda sv. Petra a Pavla: V areálu hradu byla provedena řada archeologických výzkumů. Poprvé v roce 1860, kdy výzkum řídil ředitel Josef Strnad a profesor Ladislav Píč, archeolog Národního muzea. V letech 1906–1909 probíhala další etapa, tentokrát pod dozorem profesora české reálky v Rokycanech Bohuslava Horáka. V letech 1920–1926 řídil výzkum dr. Antonín Friedl. Poslední výzkum proběhl v souvislosti s generální opravou rotundy v roce 1975. Výzkum vedl Antonín Hejna z Archeologického ústavu ČSAV. V té době byla okna

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

napevno zasklena hutním sklem, podlaha byla osazena kopiemi původní dlažby s motivem císaře Nera a gryfů, interiér byl doplněn kazetovým stropem a byly osazeny nové, měděným plechem pobité dveře. Střecha dostala nový břidlicový plášť a namísto železného kříže byl instalován kříž v podobě slovanských sekyrek. Z původního vybavení byl znovu sestaven oltářní stůl (mensa), zřízený patrně za Kokořovců. Komplexní výzkum celého hradu však z důvodu velké finanční náročnosti nikdy proveden nebyl.

Zatím poslední oprava proběhla v letech 2007–2008. Byla opravena poškozená střešní břidlicová krytina, bednění v celé ploše střech, vstupní dveře a vrcholový sekyrkový kříž, který poničila vichřice Emma. Oprava byla uskutečněna díky finanční podpoře Plzeňského kraje.

Literatura

FRÝDA, F.; HUS, M. In. Archeologický výzkum ve Starém Plzenci. Archæologia historica. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost; v Praze: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, [1976] Brno : Masarykova univerzita. ISSN 0231-5823.

TUREK, R. In. Tisíc let Starého Plzece (bývalé Staré Plzně): 976-1976. Západočes. nakl., 1976

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MŠMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY